

De huisartsapothek, gezien door de ogen van de huisgenoten

door Laura Meilink-Hoedemaker

Het onderwerp in zijn historische context

In het begin van de negentiende eeuw waren niet overal op het platteland de functies geneeskunde, heelkunde, verloskunde en artsenijbereidkunde afzonderlijk voorhanden. Daarom werd in 1818 de mogelijkheid geschapen om in sommige situaties aan één persoon meer dan één bevoegdheid toe te kennen. De wetten van Thorbecke van 1865 regelden de opleiding en de bevoegdheden van de apotheker en de arts afzonderlijk, maar hielden nog steeds de mogelijkheid open dat onder voorwaarden het aan geneeskundigen bleef toegestaan de artsenijbereidkunde uit te oefenen en dus geneesmiddelen af te leveren. Deze situatie bestaat tot op de huidige dag en in deze context voerden mijn vader en grootvader de apotheekhoudende huisartsenpraktijk in Bergschenhoek.

Mijn familie

Mijn grootvader, Louwerens Hoedemaker (1876-1966), was na zijn studie in Utrecht aanvankelijk huisarts in Sauwerd in de provincie Groningen. Hij was getrouwd met Johanna Langhout (1880-1953). In Sauwerd werd een dochtertje geboren. De praktijk bleek te klein om een gezin van te onderhouden en mijn grootvader ging zoeken naar een andere praktijk. Via een advertentie volgde een ontmoeting met dokter Murray, in een café 'ergens in Nederland'. Dit resulteerde in overname in 1906 van een praktijk en woonhuis in Bergschenhoek. In Bergschenhoek werden nog vier kinderen geboren. Een daarvan is mijn vader. Mijn grootmoeder was trots op het feit, dat al haar kinderen een universitaire studie hadden voltooid en dat de meisjes alle drie jarenlang hebben gewerkt. Mijn oom was als enige van deze vijf bovendien gepromoveerd.

Mijn moeder, Nans van Beek (1909-1998) studeerde farmacie in Leiden. Ze was een schrandere en ijverige studente. Ze deed meestal in de zomervakanties de practica van het volgende studiejaar en studeerde zodoende op 21-jarige leeftijd af als apotheker. Voordat mijn ouders in 1934 trouwden, werkte mijn moeder een paar jaar als provisor in een apotheek in Oud-Beijerland en maakte mijn vader enkele reizen als scheepsarts op Zuid-Afrika. Na hun huwelijk in 1934 gingen ze wonen aan de Oosteindseweg in Bergschenhoek, in een huis dat mijn grootvader had laten bouwen. Mijn ouders kregen twaalf kinderen, waarvan er zeven hebben gekozen voor medische of paramedische beroepen. Vijf van mijn broers en zusters hebben mijn tekst van aanvullingen en commentaar voorzien en zodoende belangrijke bijdragen geleverd aan de voorbereidingen tot deze presentatie en publicatie.

De twee jongste zusters van mijn vader, mijn tante Koos en tante Nanny zijn voor dit verhaal waardevolle bronnen geweest. Samen met mijn moeder hebben zij in 1995 deze lezing bijgewoond en zij hebben veel plezier beleefd aan de gedrukte versie.

Het gezin van mijn grootvader

Reinie van Haselen-Hoedemaker (1905-1990) was de oudste dochter. Zij studeerde farmacie en was werkzaam als apotheker in Sliedrecht en Wassenaar. Na haar huwelijk werkte ze als lerares scheikunde in Tiel.

Albert Hoedemaker (1906-1982) studeerde medicijnen in Leiden. Tijdens zijn militaire dienst werd zijn interesse voor radiodiagnostiek gewekt. Als voorbereiding tot een opleiding als radioloog begon hij als assistent inwendige geneeskunde in Rotterdam bij dr J. Hekman in het Bergwegziekenhuis. Zoals verderop zal blijken heeft hij al snel van die opleiding moeten afzien.

Laurens Hoedemaker (1908-1982), werd dierenarts. Na praktijken in Wieringen en Harderwijk werd hij inspecteur bij de veeartsenijkundige dienst in Den Haag.

Koosje de Graaf-Hoedemaker (1912-1997) studeerde medicijnen en vestigde zich samen met haar man als huisarts in Overschie.

De jongste dochter, Nanny Hoedemaker (1915-2000), studeerde farmacie en vestigde zich als apotheker in Vlaardingse waar zij de apotheek Walraven overnam.

De huisartsenpraktijk in Bergschenhoek

De praktijk strekte zich uit over een gedeelte van Berkel en geheel Bergschenhoek. Mijn grootvader dokterde vooral in Berkel, terwijl mijn vader het grootste deel van Bergschenhoek verzorgde, inclusief de

Deze tekst is gekoppeld aan de website www.laurameilink.nl

buurtschap aan de Rotte tot in Terbregge. Mijn grootvader reed in het begin van onze eeuw de visites in Berkel per koets. Bij een bevalling waarschuwde de kraamheer de plaatselijke stalhouder om mijn grootvader op te halen. In de jaren twintig was mijn grootvader een van de eersten in Bergschenhoek, die een auto reed. Bij probleemgevallen verwees hij de patiënten door naar collega's in Rotterdam of naar zijn leermeesters in Utrecht.

Door ziekte van mijn grootvader in 1935, en wat tobberij met waarnemers, voelde mijn vader zich geroepen zijn specialistenopleiding in Rotterdam te laten schieten en mijn grootvader in de praktijk in Bergschenhoek te assisteren en zo is mijn vader huisarts geworden. Het was toen wel de bedoeling dat mijn grootvader na verloop van tijd de praktijk zou verlaten, maar door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog heeft dat samenwerkingsverband ruim tien jaar geduurd in plaats van de beoogde vijf jaar. Toen mijn grootvader zich in 1946 uit de praktijk terug trok is het Berkelse gedeelte van de praktijk afgestoten.

De inrichting van de praktijk

De praktijk was gevestigd in het woonhuis aan de Dorpsstraat. De praktijk besloeg een kwart van de benedenverdieping. Het spreekuurbord zat van oudsher aan de voordeur. Maar nadat er in de jaren dertig grondig aan het pand was verbouwd, kwamen de patiënten altijd via de zijdeur binnen waar zich sindsdien de wachtkamer bevond. De wachtkamer was van de spreekkamer gescheiden door een kastenwand waarvan één kast fungeerde als sluis.

De apotheekfunctie was ondergebracht in de spreekkamer. Wij noemden de spreekkamer daarom altijd 'apotheek'. De apotheek zelf bestond uit een opstand met potten en flessen. Er stond een eikehouten schrijfbureau, waarop ook gerecepteerd werd en dat als onderzoektafel, röntgentafel en behandeltafel dienst deed, al naar het uitkwam. Een echte recepteertafel kwam er pas later bij, afkomstig uit de praktijk van mijn tante en oom De Graaf in Overschie, die tot ongeveer 1950 apotheekhoudend zijn geweest.

Het medisch gedeelte in de spreekkamer maakte op ons kinderen grote indruk. Er stonden een onderzoekbank annex gynaecologische stoel, een instrumentenkast met hechtmateriaal en een indrukwekkende partij tangen voor het trekken van tanden en kiezen. Bovenop die kast lagen de zwachtels, de pleisters, de wattenstokjes en de keel spatels naast het rekje met bezinkingbuizen. Daar lag ook een licht gebogen haarspeld om kralen uit neuzen of oren te peuteren. Naast deze instrumentenkast en bij het raam werden, zoveel mogelijk in daglicht, de kleine lichamelijke onderzoeken en overige medische handelingen verricht.

Zoals eerder vermeld, had mijn vader een speciale belangstelling voor radiologie. Hij beschikte in de spreekkamer over een röntgentoestel voor doorlichting en fotografie. Ook stond er een hoogtezon, die kort na de oorlog in gebruik was voor het wekelijkse hoogtezonspreekuur voor bleekneusjes.

De beide hoeken van de schoorsteenmantel waren als laboratorium ingericht. Aan de ene kant stonden een spiritusbrander, een rekje met buizen en een rijtje flesjes met reagentia, aan de andere kant stond een uitkookpan om instrumenten te steriliseren. Voordat de elektrische uitkookpan zijn intrede deed werden de instrumenten uitgekookt op het butagastoestel in de keuken. Na het steriliseren werden de tangen en scharen uitgesteld op een linnen handdoek. Op sommigen van ons heeft dat een bijna rituele indruk gemaakt.

Het laboratoriumwerk bestond uit hemoglobinebepaling, bezinking, tellen en differentiatie van witte bloedlichaampjes en eenvoudig urineonderzoek. Onder het bureau stond een messing microscoop van het merk Zeiss. Ik herinner me wel de komst van de stripjes voor glucosebepaling in urine. De zwangerschapstests werden uitbesteed aan een laboratorium in Rotterdam. Het 'raadplegen van de kikker' nam enige dagen in beslag. Als mijn vader een patiënt doorverwees naar een specialist had hij gewoonlijk zelf al enig vooronderzoek gedaan. De casus van een peuter die hij inclusief preparaatje en de diagnose neuroblastoom doorverwees naar het Sophia-kinderziekenhuis in Rotterdam geldt nog altijd als een huzarenstukje. Een patiënt met de ziekte van Bang was aanleiding voor een publicatie in een medisch tijdschrift.

Dagindeling

In de reacties van mijn moeder, mijn tantes en mijn broers en zusters kwam sterk naar voren dat de praktijk en apotheek intens verweven waren met de huishouding. Daarom heb ik voor deze presentatie het zwaartepunt gelegd op de dagindeling waarbij telkens de praktijk, de apotheek en de huishouding aan de orde komen.

Doordeweekse ochtenden

Op alle dagen van de week, dus ook op zaterdag, was er een ochtendspreekuur. Officieel liep dit spreekuur van 8 tot 9 uur, in werkelijkheid van half acht tot half tien. Mijn vader hield namelijk rekening met mensen

Deze tekst is gekoppeld aan de website www.laurameilink.nl

die vroeg naar hun werk moesten. Voor de huishouding betekende dat, dat de wekker 's morgens omstreeks kwart voor zeven afliep, waarna mijn vader de zijdeur ging openzetten. Het spreekuur zou je tegenwoordig inloopspreekuur noemen. Later (na 1960) was er een afspraakspreekuur. Mijn vader schreef al tijdens het spreekuur recepten in een smal dik boek.

's Morgens vroeg zette mijn vader de medicijnkist op de stoep bij de zijdeur. Die kist had twee vakken, een voor lege doosjes en flesjes voor herhaalingsrecepten en een voor flesjes met urine voor onderzoek. De patiënten konden hun spullen daarin zetten. Na een opmerking van de inspecteur kwam er een afzonderlijke kist voor de flesjes urine.

De patiënten konden vóór 9 uur 's morgens per telefoon of aan de deur een huisvisite aanvragen. De kinderen namen meestal die boodschappen aan. Wij moesten de telefoon aannemen met: 'U spreekt met het huis van dokter Hoedemaker', ook al wisten we dat het huis niet kon spreken. Wij schreven de boodschap op een leitje en we werden gedruild in het opvragen van de voorletters en het adres compleet met huisnummer. Want er waren veel gezinnen met dezelfde achternaam. Omstreeks kwart voor acht vertrokken de oudste kinderen per fiets naar school in Rotterdam.

Na het spreekuur, omstreeks half tien, werd er gezamenlijk koffie gedronken door mijn ouders en het huishoudelijk personeel. Mijn vader nam de post door. De patiëntenbrieven gingen naar de praktijk. De reclames, de tijdschriften en de giro's werden apart gehouden. Na de koffie schreef mijn vader de visites over van het leitje. Hij gebruikte daarbij altijd een stompje potlood en een zakboekje met slappe kaft. Ieder kwartaal kwam er een nieuw boekje van de firma Sandoz. Na het koffiedrinken reed mijn vader de visites in het dorp, meestal per fiets.

De apotheekhulp was inmiddels gearriveerd en begon met het legen van de medicijnkist. Daarna ging ze in de apotheek de lege doosjes en flesjes als herhalingsrecept inschrijven in het receptenboek. Ieder recept kreeg een code bestaande uit een maandletter en een volgnummer. Herhalingsrecepten hoefden niet opnieuw te worden ingeschreven je kon volstaan met iter (van iteretur, Latijn voor 'te herhalen') en de code, de naam en het afgekorte adres. De meeste recepten namen zodoende niet meer dan drie regels in beslag. Als het voorgaande recept nog niet in dit boek stond dan moest het worden overgeschreven uit het vorige boek. Lang niet bij alle herhalingen werd een nieuw etiket of nieuw doosje uitgeschreven. Dat gebeurde alleen maar als het vorige ontoonbaar geworden was. Mijn grootvader en mijn vader hadden daarover verschillende normen, en dat heeft in de jaren dertig wel eens aanleiding gegeven tot spanningen.

Omstreeks twaalf uur kwam mijn vader terug van zijn visiteronde en schreef hij de nieuwe recepten in het boek. Om half 1 was er een broodmaaltijd. Bij deze maaltijd konden de schoolkinderen hun verhalen kwijt. Dit waren de kinderen onder de tien jaar. De oudere kinderen gingen in Hillegersberg of Rotterdam naar school en bleven over. Deze maaltijd duurde inclusief de bijbellezing tot precies 1 uur. Dan luisterde mijn vader naar de radionieuwsdienst om daarna een tukje te doen. Dat kan nooit lang hebben geduurd want al om half twee begon het middagprogramma van de praktijk.

Middagprogramma

Op maandag, woensdag, vrijdag en zaterdag reed mijn vader 's middags zo'n tien tot vijftien visites langs de Rotte. Hij nam altijd een paar kinderen mee in de auto. Hij vertelde later dat hij dat deed om mijn moeder wat rust te geven. Er was vóór 1950 namelijk geen kleuterschool in Bergschenhoek. Bij sommige patiënten mochten de kinderen mee naar binnen. Zo was er een adres waar wij altijd een glaasje melk kregen. En op een ander adres kregen we een glaasje limonade. Voor sommige patiënten moest mijn vader de Rotte met een pontje overvaren naar wat nu Ommoord is. Tussen Oud Verlaat en Bleiswijk woonden patiënten in de molens in de polder. Voor dit soort expedities was er een stel kaplaarzen in de auto. Als de dokter voor visite aan huis kwam moest de deur 'los' zijn en stonden schone handdoek, zeep en water klaar. Honden moesten uit de buurt gehouden worden, want daar hield de dokter niet van.

De visiteronde was omstreeks half vijf afgelopen. Mijn vader schreef de laatste recepten in, zodat die nog dezelfde middag konden worden klaargemaakt en bezorgd. Eind jaren vijftig mocht een van mijn oudere zussen, die toen net haar rijbewijs had, op de zaterdagvisite autorijden. Op zaterdag waren het niet zoveel visites maar deze rit had zo z'n eigen bekoring want hij voerde meestal langs een ijsalon in Rotterdam. De dinsdagmiddag was de enige echte vrije middag. Er was een soort achterwacht afspraak met dokter Tol, de huisarts in Bleiswijk. Mijn vader ging dan uitwaaien in Rotterdam en ook dan nam hij meestal een stel kinderen mee. We gingen naar museum Boymans, het Maritiem Museum, of naar de Parkkade om de schepen van de Holland-Amerika Lijn te zien. In de zelfbediening van de Bijenkorf aan de Schiedamsevest kregen we een milkshake. Bij mooi weer gingen we op zo'n dinsdagmiddag wel naar het strand van Hoek van Holland en 'scheepjes kijken' langs de Nieuwe Waterweg. Eenmaal zelfs gingen we met z'n allen naar Schiphol.

Deze tekst is gekoppeld aan de website www.laurameilink.nl

Soms bezocht mijn vader op dinsdagmiddag zijn patiënten in de Rotterdamse ziekenhuizen. Mijn jongere broers herinneren zich in dit verband de ijssalon van Kries bij het Sint Franciscus Gasthuis aan de Schieweg en de bitterballenkraam bij het Eudokia ziekenhuis aan de Bergweg.

Soms bezocht mijn vader een artsencursus, iets wat wij nu een huisartsenpraatje zouden noemen. Die artsencursussen werden georganiseerd in het ziekenhuis aan de Coolasingel en in het Academisch Ziekenhuis in Leiden. De expeditie naar Leiden werd gewoonlijk afgerond met kroketjes van Van Noort uit de Douzastraat.

Zuigelingenverzorging

De donderdagmiddag was gereserveerd voor het baby-wegen. Dat is een voorloper van het consultatiebureau. Ook dat was bij ons aan huis. De wijkverpleegster verleende hierbij assistentie, eerst zuster Bos, later zuster Ten Kate. Mijn moeder richtte de wachtkamer in als kleedkamer. Op de tafel werd de matras van onze eigen babycommode gelegd, met een zeiltje en een schone handdoek er overheen. Daarnaast werd onze eigen babyweegschaal neergezet. De moeders kwamen zonder te bellen binnenlopen en kleedden de baby's uit. De zuster woog de baby's, waarna de moeders ze in een dekentje wikkelden en wachtten op hun beurt in de spreekkamer. Daar werden de baby's nagekeken en in sommige perioden ook ingeënt. Er stonden op die middagen soms wel zes of acht kinderwagens in de tuin. Dit spreekuur duurde ongeveer een uur. Na afloop was er gezamenlijk theedrinken, dus ook met die zuster erbij. Na 1954, toen er een Groene Kruisgebouw kwam, werd het consultatiebureau voortaan daar gehouden.

Ook wij, de kinderen, moesten aan de inenting geloven. In 1946 kregen we gewoon in de huiskamer onze difteriepriek. Toen in 1956 het poliovaccin beschikbaar kwam, was mijn vader in het begin een beetje voorzichtig. Voor de zekerheid werden we niet allemaal op dezelfde dag ingeënt.

Avondeten en vrije avond

Stipt om half zes was er de warme maaltijd, die duurde tot kwart over zes. Nu mochten de oudere scholieren hun verhaal doen. Mijn vader kon erg kribbig reageren op telefonische verstoringen tijdens de maaltijd. Meestal was de avond vrij. Dan werkte mijn vader aan de administratie van particuliere patiënten. Aan het bureau in de woonkamer werkte hij zijn visiteboekje en het apotheekboek uit in een groot kasboek. Eén keer in het half jaar schreef mijn vader de rekeningen voor particulieren uit. Wij mochten de enveloppen uitschrijven en de postzegels plakken. Als we de rekeningen zelf bezorgden konden we een deel van de uitgespaarde portokosten opstrijken.

Precies om tien over half acht werd er koffie gedronken en om acht uur waren de middelbare scholieren weer aan hun huiswerk. Er was in die tijd geen televisie, maar we luisterden wel naar radioprogramma's als 'hersengymnastiek', 'AVRO's bonte dinsdagavondtrein' en 'negen heit de klok' van de KRO. Een enkele maal gingen mijn ouders naar de schouwburg in Rotterdam of naar een verjaardag. Ook in die situaties paste de huisarts uit Bleiswijk op de praktijk.

Achterwacht, telefoon en privacy

Er was vroeger geen sprake van waarneemregelingen. Mijn vader was het gehele jaar door zeven dagen per week, het gehele etmaal beschikbaar. Er moest ook altijd een achterwacht in huis zijn. Omdat we een groot gezin hadden was er altijd wel iemand thuis. Op zondag hadden de kinderen vanaf de leeftijd van twaalf jaar bij toerbeurt tijdens de kerkdienst de achterwacht. Je moest dan 's avonds de kerkdienst inhalen. De familie kerkte behalve in Bergschenhoek, ook wel in Berkel of in Hillegersberg. Je moest bij spoedgevallen mijn vader uit de kerk laten halen door de familie van de patiënt. Bij zo'n 'oppasbeurt' moesten we op de kleine kinderen passen, de telefoon beantwoorden, patiënten aan de deur te woord staan, na kerktijd de koffie verzorgen en tenslotte de warme maaltijd klaarmaken. Nu zie ik in hoe nuttig het eigenlijk was, want we hadden in feite de zorg voor een aantal processen tegelijk. Na het eten hielden mijn vader en moeder siësta. De kinderen ruimden met elkaar de boel op.

De oudste zussen moesten, toen ze voor studie al op kamers waren, nog steeds meerouleren en konden na de avondkerk nog net de bus naar het station halen, om naar Utrecht te reizen. Op een gegeven moment hebben ze gezegd dat ze niet meer in het weekend thuis wilden komen en toen is het rooster aangepast. Wij hadden in de jaren vijftig maar één telefoonaansluiting. Ik herinner me dat we de telefoon in de gang hadden, maar dat die vanwege de koude verplaatst is naar de woonkamer, naar het hoekje bij de schoorsteen. Het telefoonboek kreeg daar een plaatsje naast de bijbel.

Deze tekst is gekoppeld aan de website www.laurameilink.nl

De telefoon was er primair voor de praktijk. Omdat de praktijk altijd open moest zijn voor 'mensen in nood' mochten wij nooit privé langdurig telefoneren. Wij moesten ons beperken tot zakelijke mededelingen. Toen wij als teenagers eigen afspraken en contacten kregen gaf dat wel eens aanleiding tot spanningen met onze ouders. Ook was de plaats van de telefoon in de woonkamer niet erg handig, vooral tijdens de maaltijden was het hinderlijk.

Speciale verrichtingen van de huisarts

Bevallingen

Dwars door het rooster van praktijk en huishouding liepen de bevallingen als spelbreker. Eigenlijk was het het gunstigst als een bevalling 's nachts gebeurde, dan raakte er niets in de war. Mijn grootvader hield sinds zijn co-assistentenschappen van 1905 een logboekje van de bevallingen bij, waarmee hij tot 1946 doorging. Het is typisch een voorbeeld van de school van professor K. de Snoo in Utrecht. Onder de bijna 3000 bevallingen staan ook die van onze eigen familieleden vermeld, namelijk de vijf kinderen van mijn grootvader en de eerste zeven uit ons eigen gezin.

Mijn vader deed alle bevallingen zelf, ook de stuitliggingen en tweelingen, een heel enkele keer een tangverlossing. Gewoonlijk waren er jaarlijks 70 bevallingen op een totaal van 3500 zielen. Het jaar waarin mijn broer Laurens geboren is (1952) was een uitschieter met 105 bevallingen. Mijn vader heeft nog gewerkt met bakers, later met kraamverpleegsters en kraamhulpen. Soms kregen wij een cadeau van de kraamfamilie, een bos bloemen of een taart. In die topjaren regelde mijn moeder bij de banketbakker dat de taarten niet allemaal tegelijk werden afgeleverd. Toen mijn moeder zelf uit de kleine kinderen was, ging ze altijd op kraamvisite als er een geboortekaartje was gestuurd.

Kleine ingrepen

Soms kwamen er 's avonds patiënten voor keuringen of kleine ingrepen, zoals het verwijderen van wratten of bultjes. Een van mijn zussen, die een EHBOdiploma had, mocht bij de ingrepen assisteren.

Als gemeentearst was mijn vader belast met verkeersongevallen. Vooral op de provinciale weg bij de kruising met de Hoeksekade kon het raak zijn. Daar is tegenwoordig een viaduct. In een landelijke praktijk kwam het wel voor dat kinderen van een paard of van een wagen afvielen. Mijn eigen broertje brak een pols toen hij van een linnenkast viel. Een neef die dikwijls bij ons logeerde brak tijdens die vakanties tot twee maal toe een elleboog.

Omdat mijn vader over een röntgentoestel beschikte deed hij veel eerste hulp zelf. Mijn zus-met-EHBOdiploma mocht dikwijls assisteren bij hechten, bij het zetten van gebroken armen en benen en bij het aanleggen van een drukverband, een draadspalk of een gipsverband.

Van mijn grootvader wordt verteld dat hij altijd een schroefoog in de verbandtas had. Hij schroefde dat in het plafond van een bedstee om het touwtje van een rekverband er door te halen.

Destijds was er op het platteland niet veel tandheelkundige zorg. Mijn vader moest dus menigmaal kiezen trekken. Hij verdoofde met een spuitflacon chloorethyl in aether. Soms hadden de patiënten zoveel kiespijn dat ze moedig zeiden: haal hem er zo maar uit. Wij zagen na afloop die bloederige kiezen en glimmende tang in het bakje liggen en vonden dat eng, maar we luisterden ook wel met een prettig soort angst naar het geschreeuw uit de spreekkamer. Twee zussen vermelden dat die getrokken kiezen pas de volgende dag werden opgeruimd.

Speciale functies van de apotheek

Magistraal bereiden

Mijn drie tantes studeerden eind jaren twintig, begin dertig, farmacie en medicijnen. Zij moesten in de kerstvakantie thuis poeders in voorraad vouwen in verband met de jaarlijkse griep. De tafel in de woonkamer werd voor die gelegenheid met tussenbladen vergroot. De receptuur is niet meer precies bekend maar ze vertelden me dat er altijd salicyl in de poeders zat.

Ook in ons gezin hebben we heel wat uurtjes in de apotheek en de huiskamer doorgebracht met het vouwen van poeders op voorraad. We verdienden daar extra zakgeld mee: twintig poeders voor een cent. Het

Deze tekst is gekoppeld aan de website www.laurameilink.nl

poederpapier werd bij 10.000 stuks tegelijk ingekocht. Mijn moeder woog af, wij mengden en verdeelden, mijn moeder controleerde en wij vouwden. Er werd voor sommige patiënten een voorraadjie van een week aangehouden. Er was weinig standaardisering. Veel patiënten hadden hun eigen samenstelling, die werd voorgeschreven door de specialisten uit de stad. Wij maakten onder meer APCpoeders (aspirine, phenacetine en coffeïne), Doveripoeders met Pulvus Opii Compositum en Ipecacuanha, difantoïne-luminal poeders en digitalispoeders.

Ook mochten wij als kind onder toezicht hoestdranken bereiden. Het recept 10/3 staat nog steeds in mijn geheugen gegrift. Dat staat voor '10 ml thijmstroop en 3 ml anijsspiritus in flesjes van 300 ml aan de kraan afvullen'. Mijn tante vertelde dat in haar kinderjaren er helemaal geen leidingwater was. Ten behoeve van de apotheek werd regenwater opgevangen en gefilterd. Ook vertelde ze dat de julapiumdrank, een maagdrank bestaande in zoutzuur met siripus rhoeadus en water, een bestseller was. Decoctum, een aftreksel van planten, werd in een keukenpan gemaakt.

Voor het draaien van pillen beschikten we over attributen die tegenwoordig een museale waarde hebben.

We maakten dropachtige pillen met chinidine, belladonna of atropine. De moeilijke namen als Tinctura Laurocerasi (laurier) en Succus Liquiritiae (drop) leerden we spelenderwijs uit ons hoofd, niet vermoedend dat de laurierstruik later onze tuintjes zou sieren.

Wij maakten zalven op basis van gele of witte vaseline, die in grote Keulse potten werd ingekocht. Bij het leegschrapen van de mortieren gebruikten we schrapkaarten die we knipten uit de kartonnen omdozen van zwachtels.

Specialité's

Er werden dus veel medicijnen klaargemaakt maar er waren in mijn jonge jaren ook al specialités. Ik herinner mij wel dat we Librium en Largactil moesten uittellen. Rastinon werd door de fabrikant aangeleverd in prachtige glazen potten die daarna als bloemenvaas werden gebruikt. Begin jaren zestig kwam de anticonceptiepil Lyndiol in de praktijk. Er lag toen nog een sterk taboe op anticonceptie. We moesten dan ook de anticonceptiepil ompakken in een neutraal ogend doosje. In onontkoombare situaties kon mijn vader, net als vele collega's, zich verschuilen achter de indicatie 'reguleren van de menstruatie met als bijwerking tijdelijke onvruchtbaarheid'. Dit soort verhalen kwam anno 1995 weer in de krant, toen de pil in het ziekenfondspakket ter discussie stond.

PP's (particuliere patiënten)

Particulieren kregen een speciale behandeling. Hun poeders gingen niet in een ordinair vouwdoosje maar in een kant-en-klaar gekocht kartonnen schuifdoosje. Dat was beplakt met sitspapier of papier met gouden opdruk. Ook kregen zij een gekleurde kap over de kurk van hun medicijnflesje. Wij leerden die kappen te vouwen, een ronde kap uit een vierkant of rechthoekig papiertje. Mijn grootvader deed daar nog een touwtje om, maar wij maakten al kort na de oorlog gebruik van elastiekjes, afkomstig uit een doos met het opschrift: couponringen no 6. Later kwamen er flesjes met schroefdoppen en zijn de particuliere kappen afgeschaft. Mijn grootvader moet vindingrijk zijn geweest. In 1918 was een jonge man ernstig ziek door de Spaanse griep. Mijn opa sprak tot mijn oma: vrouw hebben wij nog niet een fles wijn in de kelder. En die wijn werd als medicijn toegediend om de hartslag van de patiënt op te voeren. Het heeft niet mogen baten.

Afleveren en bezorgen

In de jaren dertig konden de patiënten in Berkel hun medicijnen afhalen bij de tol, waar mijn grootvader ze door een bode had laten brengen.

Uit mijn eigen kinderjaren herinner ik mij dat de medicijnen iedere middag na half vier konden worden opgehaald. Ze stonden, gerangschikt naar straat, klaar op de schoorsteenmantel in de wachtkamer. Tot ongeveer 1950 waren er maar zes of zeven straten, dus dat kon gemakkelijk. Toen het dorp uitbreidde moesten er plankjes worden bijgetimmerd.

Er waren in de loop der tijden van overheidswege verschillende regels voor het afleveren. Aanvankelijk konden patiënten zomaar binnenlopen en hun spullen meenemen. Van privacy was toen nog geen sprake. Ze konden zien voor welke andere mensen er ook medicijnen stonden en sommigen namen uit goedigheid ook de flesjes voor hun burens mee. Dat gaf problemen als die buur even later zelf kwam. Daarna kwam er een wettelijke maatregel dat er toezicht gehouden moest worden op de aflevering. En daartoe huurde mijn moeder haar kinderen in. We konden een vaste middag krijgen waarmee je een kwartje kon verdienen. Intussen kon je je huiswerk maken. De patiënten belden aan, noemden hun naam en dan zocht je het

Deze tekst is gekoppeld aan de website www.laurameilink.nl

drankje op en reikte het uit. Dienstverlening stond hoog in het vaandel. We werden gedrield als de bel ging, snel er heen te gaan. Nooit mocht je een patiënt laten wachten. Bij slecht weer moesten we ze vragen even in de gang te komen staan.

Omstreeks half zes kwam er een loopjongen de medicijnen ophalen voor de patiënten aan de Rotte. We hadden daarvoor een 'dienstfiets' met zijtassen. Later heeft mijn jongste broer de bezorging gedaan. Hij combineerde dat met de bezorging van een huis-aan-huisblad. Volkomen legaal at hij van twee wallen en kon hij een aardige zakcent verdienen. Bij het bezorgen kreeg de loopjongen meestal een fooi van een stuiver, een dubbeltje of soms zelfs een kwartje. Spijtig was het voor mijn broer als de patiënten wisten dat de loopjongen de zoon van de dokter was, want in dat geval gaven ze geen fooi maar een appel.

Voorraden en nevenassortiment

De lege verpakkingen en de voorraden genees- en verbandmiddelen lagen overal in huis verspreid. Ook hier kan men spreken van verwevenheid van werk en huishouding. De bulkvoorraad lege flesjes lag op de schuurzolder. De gammele golfkartonnen verpakkingen met 'fiolen' kwamen van de Verenigde Glasfabrieken in Schiedam. In de kelder van het huis was een plank gereserveerd voor vloeistoffen van de apotheek. Daar stonden ook enkele Keulse potten met zalven en een paar mandflessen met oliën. Literflessen met siropen stonden in een kast in de wachtkamer. De verbandmiddelen en het poederpapier waren opgeslagen in de kasten van de verschillende slaapkamers, hoog en droog naast de rookkanalen van de vertrekken op de benedenverdieping, de woonkamer en de apotheek.

Mijn moeder maakte voor haar kinderschaar een dankbaar gebruik van het nevenassortiment van de farmaceutische groothandel. Er waren altijd grote hoeveelheden wc-papier, tandpasta, zeep en rollen celstofpapier in voorraad. Van dat celstof knipte mijn moeder voor haar babies inlegluiers, als het ware dus de voorlopers van de Pampers. Voor de negen dochters was er altijd een ruime voorraad maandverband in huis. Het wc-papier en de lege poederdoosjes, werden in bulk op de vliering bewaard. Dit nevenassortiment van de apotheek werd nooit doorverkocht, maar uitsluitend in de eigen huishouding gebruikt. Nu zou je dergelijke artikelen bij de Makro kopen.

Het afval van de praktijk en de afgedankte medische tijdschriften werden verbrand in de kachel in de woonkamer of de spreekkamer, en later, toen we van kolen op oliestook overgingen, in een Salamanderkachel in de wasschuur.

Personeel in apotheek en huishouding

Voor zover ik weet hebben mijn ouders altijd personeel gehad voor zowel de huishouding als de apotheek. In de apotheek hadden we een gediplomeerde assistente. Een van hen was eerder gezakt voor haar assistentsexamen. Ze kwam intern en mijn moeder overhoorde haar avond aan avond de synoniemen. En met succes, want ze slaagde de eerstvolgende keer. Ze was ongeveer van de leeftijd van onze oudste zussen, maar ze had en nam veel meer mogelijkheden dan wij. Ze gebruikte make-up en in het weekend ging ze met haar moeder naar de bioscoop. Als de tandarts naar zijn praktijk in het gebouw achter ons huis liep, nam ze een bevallige houding op de schommel aan. We vonden haar erg volwassen. Behalve receptuur moesten die meisjes ook de apotheek schoonhouden. Daarnaast hadden ze een lichte taak in de huishouding. Ze zorgden dat de kinderen 's morgens uit bed en 's avonds in bed kwamen en ze hielpen bij de afwas. Daarnaast was er ook huishoudelijk personeel. Altijd een meisje van 's morgens 7 tot 's avonds na de afwas. Ook was er een kindermisje overdag. Verder was er 1 of 2 x per week een werkster en 1 of 2 x per week een wasvrouw.

Ik heb al even vermeld dat mijn moeder apotheker is. Toen zij uit de kleine kinderen raakte, kon zij zelf meer tijd besteden in de apotheek. In plaats van een gediplomeerde assistente kwam er een meisje in de apotheek, dat je nu apotheekhulp zou noemen. Zo'n meisje had instructies om bij onverwachte inspecties geen vragen te beantwoorden en meteen naar de keuken te verdwijnen om flessen te gaan spoelen. Mijn moeder zocht die meisjes op een slimme manier uit. Ze ging naar het hoofd der school en vroeg om een meisje uit een bepaalde jaargang, met goede cijfers voor vlijt en rekenen, en uit een groot gezin. Het schoolhoofd noemde een paar namen en dan ging mijn moeder als een echte headhunter op de ouders af om het meisje voor de apotheek te werven. De baan had een zekere glamour. Het meisje droeg een wit schortje en ze was vanaf de straat zichtbaar achter het raam.

Waarnemers, arts-assistenten, associatie en opvolging

Wij hebben verschillende malen waarnemers in de praktijk gehad in geval van ziekte of langdurige afwezigheid van mijn vader. In 1939 kreeg mijn vader een longembolie na een operatie aan de blinde darm. Toen heeft mijn grootvader de praktijk een paar maanden samen met mijn tante Koos gedaan, die toen al huisarts was in Overschie. Mijn tante kreeg de beschikking over mijn vaders auto en kwam elke dag de visites rijden aan de Hoeksekade, de Rotte, en de Bergweg. Mijn grootvader reed de visites in het dorp en in zijn eigen praktijkdeel in Berkel. Het was een strenge winter en mijn tante had tijdens haar rit langs de Rotte altijd een emmer met zand, een matje en een sneeuwschop in de auto, om ook bij gladheid te kunnen wegrijden. Toen de Rotte bevroren was, hoefde ze niet om te rijden of over te varen voor de patiënten aan de overkant. Ze kon over het ijs oversteken. En na de laatste visite bond ze ook wel even de schaatsen onder.

Had mijn vader de gewoonte de bevallingen in zijn gezin zelf te doen, tijdens zijn ziekte in januari 1940 ondersteunde mijn grootvader in zijn hoedanigheid van waarnemer mijn moeder bij de bevalling. De baby ben ik zelf en ik ben ook naar mijn grootvader genoemd. Voor mij, met mijn belangstelling voor geschiedenis, is het spijtig dat daarbij de spelling van de naam Louwerens gemoderniseerd is naar Laura. In 1944 kuurde mijn vader voor een maagzweer en hadden we een waarnemer met een motorfiets. Mijn vader pakte vanaf 1949 zijn oude liefde voor het reizen als scheepsarts weer op. Hij heeft voor de Holland-Amerika Lijn in totaal vijf reizen gemaakt naar New York. Van zijn honorarium betaalde hij de waarnemers. Tijdens één van die reizen heeft hij een liesbreuk-operatie verricht, waarvoor het schip moest worden stil gelegd.

In 1963 brak mijn vader een been en had hij opnieuw een longembolie. Hij was gedurende negen weken in het ziekenhuis Eudokia opgenomen en lag daarna nog wekenlang op een bed in de huiskamer. In die tijd waren mijn ouders niet tegen ziektekosten verzekerd, behalve dan voor opname in een sanatorium. Immers Latijn betaalt niet aan Latijn. Maar bij deze gelegenheid hebben ze hun reserves moeten aanspreken om de ziekenhuisrekening en de waarnemers te kunnen betalen. In 1966 heeft mijn vader zich laten opereren wegens een maagzweer. Juist in die periode overleed mijn grootvader. Mijn vader heeft toen de begrafenis niet kunnen bijwonen.

Toen eind jaren zestig het inwonertal van Bergschenhoek groeide, en dus ook de praktijk in omvang toenam, had mijn vader, die inmiddels midden vijftig was, in de weekenden waarnemers. Sommige weekendwaarnemers kwamen meer dan eens terug, totdat ze een eigen praktijk hadden gevonden. Ik heb zelf wel eens in een weekend voor mijn vader waargenomen, toen ik nog in Rotterdam in mijn specialistenopleiding was. Die waarnemingen waren in meer dan één opzicht geen succes. Het kostte mij mijn vrije weekend en een van mijn zusjes moest dan als achterwacht thuis blijven. Dat laatste gaf altijd wat spanningen, want ik werd betaald en zij niet.

Tot in de jaren zeventig was voor het beroep van huisarts geen speciale vervolgoopleiding vereist. Je kon zo van de universiteit de praktijk in. En je ging dan eerst een jaartje waarnemen of assisteren. In de jaren zeventig had mijn vader in de wintermaanden meestal zo'n assistent. Mijn ouders hadden in de nieuwbouwwijk van Bergschenhoek een huis gekocht, dat ze verhuurden aan de assistent. Een van die assistenten had in dat huis een onderzoekkamer ingericht waar hij 's avonds keuringen deed. Mijn vader had daar moeite mee.

Met een van de arts-assistenten is mijn vader, na een korte periode van samenwerking, geassocieerd. Mijn moeder deed ook de apotheek voor de associé. Er was een centrale administratie en de opbrengst van praktijk en apotheek werd in tweeën gedeeld. In de praktijkvoering waren er wel eens spanningen met de associé, maar dat heeft voor een deel gelegen aan de manier van werken en denken van mijn vader, die typisch als solist was grootgebracht.

Eind jaren zestig moesten van de inspectie de apotheek en de spreekkamer in twee afzonderlijke ruimtes worden ondergebracht. Daar was het huis aan de Dorpsstraat niet op berekend. Omdat mijn vader aan het einde van zijn loopbaan kwam, kreeg hij dispensatie van die eis. Ook het houden van apotheek door huisartsen kwam in Nederland op een gegeven moment ter discussie. De bestaande situaties werden toen echter niet bedreigd. In 1973 heeft mijn vader de apotheek toch verkocht. De transactie met een Hillegersbergse apotheek was voor beide partijen gunstig. Mijn moeder vond het zonder apotheek vreselijk ongezellig. Zij heeft naast de huishouding altijd met plezier in de apotheek gewerkt. Ze kon zodoende haar vakkennis dagelijks toepassen. Ze zei altijd trots dat de jaaropbrengst van de apotheek voldoende was om een kind van te laten studeren. En inderdaad, we hebben allemaal prima opleidingen gehad.

In 1974 heeft mijn vader de tweede helft van de praktijk verkocht. Toen is ook het huis aan de Dorpsstraat verkocht en mijn ouders gingen in het assistentenhuis wonen.

Maatschappelijk leven, verenigingen, politiek

Mijn vader wilde uit principe geen functies in het politieke bestel of het verenigingsleven in Bergschenhoek aannemen. De enige twee functies die hij in Bergschenhoek heeft bekleed, waren die van voorzitter van de Groene Kruisvereniging en docent van de EHBOvereniging. De keerzijde van dit verhaal is dat hem bij zijn afscheid als huisarts geen koninklijke onderscheiding kon worden toegekend, omdat zijn maatschappelijke betrokkenheid niet kon worden aangetoond. Dat die er wel degelijk was blijkt wel uit het feit dat hij in Rotterdam jarenlang deel uitmaakte van het bestuur van de Christelijke Vereniging voor Middelbaar en Voorbereidend Hoger Onderwijs. Hij was zelfs President-Curator van het Melancton Lyceum in Schiebroek. Voor mijn moeder lag dat anders. Zij was vanaf de oprichting lid van de plaatselijke afdeling van de Nederlandse Christen Vrouwenbond en heeft gedurende twee zittingsperioden van zes jaar het voorzitterschap van die vereniging bekleed. Zij stelde zich kandidaat voor de gemeenteraad en werd op voorkeurstemmen verkozen. Hiermee bezorgde zij haar partij, de CHU, een extra zetel. Ze genoot het volste vertrouwen van de wethouders die van tijd tot tijd in de praktijkgang aanwipten en even aan de keukentafel kwamen bijpraten.

Mijn vader heeft zich in de Tweede Wereldoorlog in principe afzijdig gehouden omdat hij bij veel verschillende mensen over de vloer kwam. Aangezien hij als een van de weinigen in het dorp de Engelse taal beheerste, luisterde hij bij patiënten mee naar de Engelse radio. Wij hadden familieleden in huis en bij mijn grootouders waren Duitsers ingekwartierd.

Dankbare patiënten

Mijn grootvader werd in 1931 gehuldigd door het gemeentebestuur en door zijn patiënten omdat hij 25 jaar in Bergschenhoek was gevestigd. Bij zijn vertrek in 1945 kreeg hij een zilveren schaal, waarvoor patiënten hun in de oorlog bewaarde zilveren dubbeltjes hadden ingeleverd.

Mijn broers en zussen noemen allemaal spontaan de 'dankbare patiënten' van mijn vader. In mijn kinderjaren bestond Bergschenhoek voornamelijk van tuinbouw, landbouw en van veeteelt. Het was een traditie dat de dokter van ieder bedrijf eenmaal per jaar een produkt ten geschenke kreeg. Dat betekende dat we het hele jaar door verse tomaten, komkommers, sla, bloemkolen en ook wel aardappels hadden. De landbouwers die een jachtvergunning hadden brachten een haas, veeboeren brachten een geslachte kip, of een kannetje biest. Net als bij de taarten uit de kraamgezinnen, slaagde mijn moeder ook hier erin, de stromen van goede gaven te reguleren.

De oude dag

Er wordt wel eens gezegd dat het niet verstandig is dat de dokter of burgemeester in zijn werkgemeente blijft wonen. Maar mijn vader, die in zijn laatste levensjaren blind was, heeft juist op zijn oude dag van de dorpingen altijd veel steun ondervonden. Er was een vaste ploeg vrijwilligers die bij toerbeurt dagelijks met hem ging wandelen.

Op hun oude dag hebben mijn ouders gedokterd bij hun opvolger. Het was voor hen vreemd om voor medische problemen buiten de deur te gaan. Maar de kinderen zeiden: Als je je patiënten aan die man verkoopt moet je ook jezelf aan hem kunnen toevertrouwen. En zomaar een pilletje pakken uit de apotheek was er ook niet meer bij.

Mijn moeder heeft haar laatste levensjaren in Hillegersberg in een zorgcentrum gewoond. Na zoveel jaren doktersvrouw te zijn geweest genoot ze ervan gewoon zichzelf te kunnen zijn. Ook zij werd blind en verhuisde soepeltjes van aanleunwoning naar verzorging. Toen ze deze tekst kreeg zei ze: "Ik heb het nog niet zo gek gedaan!"

Nabeschouwing

Ik heb zelf een aantal jaren in een van de Rotterdamse ziekenhuizen gewerkt en profiteerde vrijwel dagelijks van de goodwill die door mijn grootvader en vader bij patiënten en huisartsen in de regio is gekweekt. Ik had onder mijn patiënten onze dorpingen, soms zelfs mijn vroegere klasgenoten. Ze vonden het heel bijzonder om na de oude dokter en de jonge dokter nu bij de dochter van de dokter te dokteren.

Literatuur

- A.I. Bierman. Van artsenijmengkunde naar artsenijbereidkunde. Ontwikkelingen van de Nederlandse farmacie in de negentiende eeuw. Amsterdam 1988.
- N. de Graaff. Veertig jaar en volgende. in: Ontwikkelingen in en rond de Landelijke Huisartsen Vereniging (LHV).
- A. Hoedemaker. Brucellosis Bang met spondylitis. Ned. Tijdschr. voor Geneesk. 98, 1954, 153-155.
- L.H. Levy. Sexualiteit en sociologie in Nederland in de 20ste eeuw. in: Geschiedenis der Geneeskunde, jaargang 1 nr 3, maart 1994.
- A.D. Erkelens. In memoriam A. Hoedemaker. Ned. Tijdschr. voor Geneesk. 1983.
- A.J. Karreman. In memoriam L. Hoedemaker. Ned. Tijdschr. voor Geneesk. 1967.
- V. Raleigh Yow. Recording Oral History. 1994

Bijlagen

- Jubileum dokter Hoedemaker. krantenknipsel zp zj.
 In Memoriam L. Hoedemaker
 In Memoriam A. Hoedemaker
 Afscheid dokter L. Hoedemaker uit Bergschenhoek

In de gedrukte editie waren illustraties opgenomen.

Verantwoording

De farmaceutisch-historische commissie van de Koninklijke Maatschappij ter bevordering van de Pharmacie (KNMP) organiseerde op 18 maart 1995 een studiedag. Ik was gevraagd daar een voordracht te houden over de huisartsenpraktijk van mijn grootvader en vader, die van 1906 tot 1974 hebben gedokterd in Bergschenhoek, een dorp ten noorden van Rotterdam. De voorzitter van de commissie, mevrouw A.I. Bierman, introduceerde mij als spreker bij haar publiek met de volgende woorden: 'De apotheek van de apotheekhoudend huisarts is een tot nu toe wat verwaarloosd, maar toch heel belangrijk aspect van de farmaciehistorie.' Ik had mij tot doel gesteld die apotheek te belichten vanuit de situatie van de huisgenoten.

De trefwoorden in mijn voordracht waren: praktijk, apotheek en gezin van de huisarts. Van tevoren had ik een paar maanden onderzoek verricht. In het algemeen komen documenten, voorwerpen en personen in aanmerking als bronnen van onderzoek. Bij documenten moet men denken aan patiëntenkaarten, receptenboeken en financiële administratie. Deze bronnen zijn in de loop der tijd vernietigd. Patiëntenkaarten waren er trouwens pas vanaf de jaren zestig. Gelukkig leverde het 'familiearchief' enkele interessante stukken op. Er zijn registers van bevallingen, familieadvertenties en de kwitantie van het praktijkhuis. Ook zijn voorwerpen uit de apotheek bewaard gebleven, maar die zijn niet uniek voor de situatie in Bergschenhoek. Ik was dus vooral aangewezen op personen als bron van informatie. Ik heb mij voor deze studie beperkt tot gesprekken en correspondentie met familieleden.

Het interview als bron van informatie - de oral history - is een techniek van onderzoek, die nog volop in ontwikkeling is. Met name is er willekeur bij de keuze van de vertellers en hun bereidheid mee te doen met het project. Vóór mijn interviews heb ik mijn gedachten op papier gezet en vervolgens voor commentaar in de familie rondgestuurd. Van de veertien benaderde personen hebben er zeven gereageerd. Sommige reacties waren zeer emotioneel. Ik heb daarom bij de uitwerking van de gegevens en het naar buiten brengen van de resultaten, enige selectie toegepast.

Was de voordracht gericht op het publiek van de KNMP, deze publicatie heeft vooral mijn familieleden en dorpsgenoten als doelgroep. Dit maakt het mogelijk sommige onderdelen meer in detail uit te werken en anekdotes aan het verhaal toe te voegen. Hoewel deze uitbreidingen vooral de huishouding en de praktijk betreffen, heb ik de oorspronkelijke titel 'De huisartsapotheek...' gehandhaafd.

Rotterdam, juli 1995
 Laura J. Meilink-Hoedemaker
 Web-editie: najaar 2013